
Warszawa, 20.11.2023

Dr hab., prof. SGH, Małgorzata Molęda-Zdziech
Katedra Studiów Politycznych ISM KES
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Michalczuk, pod kierunkiem naukowym dr hab., prof. UMCS Anny Dłużewskiej, w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna przygotowanej w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Wydziału NoZiGP UMCS w Lublinie.

W związku z powołaniem przez Radę Naukową Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Wydziału NoZiGP UMCS w Lublinie na recenzenta w przewodzie doktorskim w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna Pani mgr Katarzyny Michalczuk, przedstawiam recenzję Jej rozprawy doktorskiej „Wpływ zamachów terrorystycznych na popyt turystyczny oraz wybrane zachowania turystyczne - przykład Egiptu, Maroka i Tunezji”.

W recenzji formułuję: **opinię ogólną**, na którą składają się cztery oceny cząstkowe. Obejmują one:

- 1) oryginalność rozwiązania problemu naukowego i sposób jego operacjonalizacji;**
- 2) ocenę ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki;**
- 3) umiejętności i kompetencje Doktorantki do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej;**
- 4) język rozprawy doktorskiej.**

Recenzję kończy **konkluzja końcowa**.

Ocena ogólna pracy:

Rozprawa została przygotowana przez mgr Katarzynę Michalczuk, pod kierunkiem naukowym dr hab., prof. UMCS Anny Dłużewskiej, w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Za kwestię problemową rozprawy doktorskiej Doktorantka wybrała wpływ zamachów terrorystycznych na popyt turystyczny Egiptu, Maroka i Tunezji oraz zachowania europejskich turystów (Polaków oraz Brytyjczyków) podróżujących w tych kierunkach. Jak pisze Autorka, powołując się

na Butlera i Suntikula, 2013, Pizam i Mansfeld 1996, „*Turystyka jest uważana za sektor gospodarki, który do rozkwitu wymaga pokoju*” (s. 5)/

Moja ocena ogólna pracy jest bardzo dobra, co uzasadniam w dalszych częściach recenzji.

1) oryginalność rozwiązania problemu naukowego i sposób jego operacjonalizacji

Wybrany problem naukowy – dotyczący wpływu zamachów terrorystycznych na popyt turystycznych Egiptu, Maroka i Tunezji oraz zachowania europejskich turystów (Polaków i Brytyjczyków) podróżujących w tych kierunkach - stanowi zagadnienie ważne i bardzo aktualne. Zapoznając się z życiorysem naukowych Pani mgr K. Michalczuk, widać konsekwencję w jej rozwoju naukowym, a także pogłębianie zainteresowania tematem. Jej praca magisterska poświęcona była podobnej tematyce, ograniczyła się do Tunezji (dokładne brzmienie tematy: „Wpływ ataków terrorystycznych na turystykę międzynarodową, na przykładzie Tunezji”. Praca pisana pod kierunkiem dr hab. Anny Dłużewskiej, prof. UMCS). Świadczy to zainteresowaniu badawczym Autorki, chęci pogłębienia i poszerzenia badań.

Aby rozwiązać problem badawczy Pani mgr Katarzyna Michalczuk – wyznaczyła precyzyjnie trzy główne cele badawcze:

1. określenie zmian w popycie turystycznym oraz wpływach z turystyki do budżetu Egiptu, Maroka i Tunezji w następstwie zamachów terrorystycznych w latach 1999-2019;
2. zidentyfikowanie wpływu ataków terrorystycznych na wybrane zachowania turystyczne;
3. opracowanie wskaźnika poziomu percepcji zagrożenia terrorystycznego w Egipcie, Maroku i Tunezji.

Poza nimi, wskazała również na cele poznawcze, które z natury są bardziej szczegółowe. Autorka rozprawy wyróżniła ich sześć. Są to:

- rozpoznanie zmian w ruchu turystycznym według celu podróży (podróże służbowe a podróże rekreacyjne) w następstwie zamachów terrorystycznych,
- określenie charakteru turystyki w Egipcie, Maroku i Tunezji,
- rozpoznanie natężenia zjawiska terroryzmu w Egipcie, Maroku i Tunezji,
- określenie głównych, europejskich rynków źródłowych korzystających z lokalnych usług turystycznych Egiptu, Maroka i Tunezji,
- określenie rankingu analizowanych destynacji pod względem zagrożenia terrorystycznego w percepcji Polaków i Brytyjczyków,

- zidentyfikowanie różnic w opracowanej liście rankingowej względem narodowości oraz pod kątem Globalnego Indeksu Terroryzmu.

Zarówno dwudzielny podział rozprawy na część teoretyczną, jak również empiryczną, jak i przyjęta struktura pracy – uważam za prawidłową. Rozprawa składa się z ośmiu rozdziałów, wstęp i zakończenie - Autorka traktuje jako samodzielne rozdziały, co praktykowane jest zazwyczaj rzadko. Rozprawę kończy Bibliografia, spis rycin, spis tabel i załączniki obejmujące kwestionariusze do badania ankietowego oraz wytyczne do wywiadu. Praca rozpoczyna się od wstępu, który prezentuje cel i zakres pracy jak i podstawowe pojęcia teoretyczne. składa się z sześciu rozdziałów.

Cele poznawcze związane są z określeniem zmian w popycie turystycznym, rozpoznaniem wpływu aktów terroryzmu na decyzje dotyczące podejmowania podróży do danej destynacji oraz zakupu wycieczek fakultatywnych (dodatkowych podróży) w jej obrębie.

Problem badawczy rozprawy został sformułowany w sposób poprawny, klarowny, a dodatkowo - stanowi kwestię ważną i aktualną. Operacjonalizacja problemu: pomysł i realizacja badań - również.

2) Ocena ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki;

Autorka – udowadnia w rozprawie, że Jej wiedza teoretyczna jest rozległa i potrafi posłużyć się nią do przygotowania, jak i realizacji badań empirycznych.

Doktorantka swobodnie porusza się w adekwatnej literaturze przedmiotu, dokonując dobrego, celowego doboru, zgodnego z problematyką rozprawy. Odwołuje się do blisko 400 pozycji bibliograficznych, z literatury polskiej, jak i angielskojęzycznej (ze zdecydowaną przewagą tych ostatnich, co zrozumiałe ze względu na wybrany obszar badawczy). Poza pracami teoretycznymi, Autorka sprawnie porusza się w analizie danych zastanych, opublikowanych w raportach, czy innych dokumentach źródłowych.

Rama teoretyczna pracy została wyznaczona głównymi pojęciami badawczymi: terroryzm i turystyka. Doktorantka je omawia, w oparciu o wybrane definicje, które przyjmuje na potrzeby pracy (s. 11-13 rozprawy). Wspomniane główne pojęcia obfitują w różnorodne definicje. Autorka – zaznacza w pracy ten wielogłos i brak jednej, ogólnie przyjętej definicji.

Wspominając o licznych definicjach terroryzmu, Autorka wybiera szeroką, dość interdyscyplinarną sformułowaną przez T. Białka (2005, s. 19) „*terroryzm to wywieranie wpływu politycznego przez bezprawne stosowanie siły, przymusu lub przemocy, związane z łamaniem elementarnych norm społecznych i ustalonych w danym kręgu reguł walki politycznej, oparte na rozmyślnym zastraszeniu i manipulowaniu; osiągnięcie celów politycznych poprzez stwarzanie aktami przemocy atmosfery zagrożenia i utrudnianie funkcjonowania wrogiego układu społecznego oraz wymuszanie decyzji, a także działań przeciwnika przez drastyczną taktykę faktów dokonanych lub szantażu siłowego*” (s. 10).

Pani mgr Michalczuk dołącza również definicję węższą, zaproponowaną przez Autorów globalnej bazy danych o terroryzmie (GTD). To trafny zabieg, gdyż – jak zaznacza Doktorantka, wykorzystuje dane statystyczne z tej bazy. „(Terroryzm to) *groźba lub faktyczne użycie nielegalnej siły i przemocy przez podmiot niepaństwowy w celu osiągnięcia celu politycznego, gospodarczego, religijnego lub społecznego poprzez strach, przymus lub zastraszenie*” (START 2023, www.start.umd.edu).”

Podkreślam ten fakt, bo świadczy on o uważności badawczej Autorki i troski o precyzję znaczeń.

Drugie kluczowe dla pracy pojęcie „turystyka” zostało zdefiniowane za W. Hunzikerem (za: K. Przeclawski 1997, s. 31) „obecnie uważaną za klasyczną” (sformułowanie Autorki rozprawy): „*turystyka jest zespołem stosunków i zjawisk, które wynikają z podróży i pobytu osób przyjezdnych, jeśli nie występuje w związku z tym osiedlenie i podjęcie pracy zarobkowej*” (s. 11)

Pojęcie „turystyka” pociąga za sobą rodzinę terminów, wyznaczających kierunki badawcze rozprawy, takich jak: ruch turystyczny, popyt turystyczny, przychody z turystyki międzynarodowej, gospodarka turystyczna oraz zachowania konsumenckie. Autorka wybiera zatem (słusznie), te o charakterze społeczno-ekonomicznym, wpisującym się w dyscyplinę, w której przygotowana została rozprawa.

Można by – w przypadku prezentacji kilku definicji - pokusić się o próbę sformułowania własnej – na potrzeby pracy.

Stwierdzam zatem, że Doktorantka posiada ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna.

3) umiejętności i kompetencje Doktorantki do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej

Autorka zaprezentowała w rozprawie, przede wszystkim w jej części empirycznej, że opanowała warsztat badawczy, pod względem rozpoznania i umiejętnego doboru metod, jak i zaplanowania i realizacji procesu badawczego. Jest to zapewne wynikiem, po części wcześniejszych doświadczeń badawczych (Doktorantka uczestniczyła aktywnie już w 4 projektach badawczych), jak i dobrej współpracy z Panią Promotorką.

W części empirycznej pracy pani mgr K. Michalczuk wykorzystwała triangulację metod – sięgnęła zarówno po metody ilościowe, jak również jakościowe.

Wśród metod ilościowych, Autorka sięgnęła po jedną z metod statystycznych związanych z miarą położenia rozkładu - średnią arytmetyczną do oszacowania poziomu zagrożenia terrorystycznego w percepcji turystów.

Aby zidentyfikować zmiany w ruchu turystycznym, i w dochodach z turystyki spowodowane terroryzmem, Doktorantka przeprowadziła również rzetelną analizę danych statystycznych: Światowej Organizacji Turystyki i Banku Światowego dotyczących liczby przyjazdów turystów do badanych destynacji oraz wpływów z

turystyki do budżetu analizowanych państw. Analizą objęta została zawartość portali informacyjnych oraz danych opisowych znajdujących się w Globalnej Bazy Terroryzmu. Ten krok badawczy posłużył Autorce do określenia wpływu konkretnych aktów terroryzmu na popyt turystyczny w badanym obszarze.

Dużą wartością pracy są badania empiryczne przeprowadzone przez Panią Michalczuk. W tym celu, Doktorantka opracowała badanie ankietowe, z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego CAWI. Badaniem zostali objęci obywatele i obywatelki Polski i Wielkiej Brytanii, na panelu badawczym agencji ABR Sesta. Wyniki badania pokazały, że Polacy i Brytyjczycy różnie oceniają poziom zagrożenia terrorystycznego. Jak stwierdza Autorka *„potwierdza to fakt, że obywatele różnych krajów w inny sposób percypują ryzyko/zagrożenie oraz, że turyści podejmują decyzje na podstawie percepcji, a nie w oparciu o rzeczywiste fakty”*. (s. 142)

Bardzo ważnym działaniem badawczym, w pełni uzasadnionym i koniecznym jest sięgnięcie po metody jakościowe – wywiady badawcze. Autorka przeprowadziła częściowo ustrukturyzowane, indywidualne wywiady pogłębione przeprowadzone z przedstawicielami krajowych urzędów turystycznych Egiptu, Maroka i Tunezji oraz biur podróży.

Uważam to za bardzo ważną część procesu badawczego, świadcząca zarówno o rzetelności badawczej, jak i potencjalne naukowym Doktorantki.

Zarówno kwestionariusze ankiet, w oby wersjach językowych, jak i wytyczne do wywiadu – Autorka zamieszcza w aneksach do pracy, co pozwala na weryfikację poprawności procedury badawczej.

Z zadowoleniem stwierdzam, po uważnej lekturze pracy, że Doktorantka opanowała warsztat badawczy potrafi dobrać metody i techniki badawcze, adekwatne do analizowanego problemu, a także zręcznie i prawidłowo – zrealizować badania oraz syntetycznie przedstawić ich wyniki. Doktorantka opanowała metody ilościowe, jak i jakościowe, czego dowodem jest niniejsza rozprawa.

4) Język rozprawy doktorskiej

Doktorantka sprawnie operuje językiem naukowym, poprawnie stosując terminologię naukową, unikając żargonu, czy kolokwializmów. Autorka pisze w sposób bardzo syntetyczny, czego dowodem jest bardzo rozległa obszarowo praca, a stosunkowo mała objętość – całość właściwego tekstu (bez bibliografii i załączników) 143 strony.

Czasami warto by z tej syntetyczności zrezygnować, gdyż powoduje to zbytnią skrótowość omawianych zagadnień. Przykład: strony 65-68, gdy Doktorantka wymienia zapowiada przedstawienie najważniejszych ataków terrorystycznych w Egipcie, Maroku i Tunezji. (s. 65, cytuję: „Poniżej autorka przedstawiła najważniejsze ataki terrorystyczne....”), a w rezultacie jedynie wymienia ataki, podając miejsce zdarzenia, liczbę ofiar, czasami informację o tym, kto stoi za zamachem,. Nie ma

informacji o narodowościach ofiar. Brakuje komentarza Doktorantki. Bardziej zasadne, moim zdaniem – a również syntetyczne w formie- byłoby przygotowanie porównawczej tabeli, wedle wybranych kryteriów.

Pojawiają się sporadycznie drobne usterki językowo-redakcyjne:

- s. 10 – zagubione słowo cytuję: „Autorka się ze zdaniem P. Zadory (2019), że definicja ta stanowi jedno z najbardziej adekwatnych określeń terroryzmu.” Powinno brzmieć : „Autorka się ze zdaniem P. Zadory (2019), **zgadza (przypis MMZ)** że definicja ta stanowi jedno z najbardziej adekwatnych określeń terroryzmu.”
- Mała dbałość o redakcję pracy : puste miejsca na stronie (np. s. 14, s. 56, słowo widoczne z powodu czarnego tła wykresy (s. 65).
- Uwaga co do formy pisania pracy: Autorka pisze pracę w 3 os. pl. (jako Autorka i to jest dobra forma, pozwalająca na uzyskanie dystansu, do własnych słów. W pewnych miejscach – pada sformułowanie bezosobowe (zrobiono, rozpoznano, co powoduje, niewiadomą, kto to zrobił? Czy inni, cytowani autorzy? Czy Doktorantka? Zilustruję to zdaniem z zakończenia: s.141 „w świetle uzyskanych wyników, stwierdzono...” i konsekwentnie tak dalej :”zaobserwowano”. Nie wiemy, czy Autorka podsumowuje badania własne, czy odnosi się do wyników prac innych autorów. W moim przekonaniu – optymalną formą jest wspomniana i stosowana w części pracy forma osobowa, 3 osoba lp.
- Zapisy źródeł, jeśli jest ich kilka, na które powołuje się Doktorantka w treści pracy – powinny być raczej chronologiczne (od najstarszego do najnowszego). W pracy jest różnie (np. s. 5 : Marczak 2012, Zubrzycki 2021, a nieco dalej: Butler i Suntikul 2013, Pizam i Mansfeld 1996).
- Jeśli praca miałaby być wydana (a uważam, że warto po redakcji), proponowałabym przemyślenie kolejności rozdziałów (np. rozważenie zamiany miejsca Rozdziału 4. Terroryzm w regionie MENA i w badanych destynacjach. Proponowałabym jako rozdział 3, jako kontynuacja rozdziału 2. Zamachy terrorystyczne a turystyka – dotychczasowy stan badań.
- Warto – do wersji książkowej – zadbać o porównywalną objętość rozdziałów.

Zwracam uwagę na te drobne kwestie językowe, redakcyjne, gdyż uważam, że praca zasługuje po redakcji, na publikację.

Konkluzja końcowa:

Po uważnym zapoznaniu się z rozprawą doktorską Pani mgr Katarzyny Michalczuk, pod kierunkiem naukowych dr hab., prof. UMCS Anny Dłużewskiej, w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna przygotowanej w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Wydziału NoZiGP UMCS w Lublinie, stwierdzam, że Doktorantka posiada ogólną wiedzę

teoretyczną w obszarze nauk społecznych, w dyscyplinie naukowej: geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna.

Przeprowadzone badania oraz sposób prezentacji ich wyników stanowią potwierdzenie umiejętności Doktorantki do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Ponadto, rozprawa dowodzi, że Doktorantka opanowała warsztat naukowy, sprawnie dobiera metody i techniki badawcze. Wyniki badań mają potencjał aplikacyjny i stanowią dobre i przydatne rekomendacje dla organizatorów wyjazdów turystycznych, jak i analityków gospodarczych, z sektora turystycznego.

Przedłożona mi do recenzji dysertacja doktorska w pełni spełnia ustawowe kryteria stawiane przed pracami doktorskimi, określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595 z późn. zm.).

Pracę doktorską Pani mgr Katarzyny Michalczuk oceniam jako bardzo dobrą i wnoszę o kontynuowanie procedowania.

Małgorzata Molęda-Zdziech